

УДК 782.1:78.02

Осока О. В.

Осока Олена Володимирівна — кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри концертмейстерства, декан фортепіанного факультету Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського (Київ, Україна).

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1193-2570>

**МІФОПОЕТИКА ЛЕСІ УКРАЇНКИ В ОПЕРІ
МИРОСЛАВА ВОЛИНСЬКОГО «ОДЕРЖИМА»
(ДО 150-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ЛАРИСИ КОСАЧ-КВІТКИ)**

Розглянуто характерні особливості музичного втілення драматичної поеми «Одержима» в однойменній опері М. Волинського. Проаналізовано філософські, релігійні, міфологічні концепти твору Лесі Українки, що вплинули на композиторський задум, висвітлено питання взаємообміну музики і поезії на драматургічному і тематичному рівнях оперно-симфонічної вистави.

Ключові слова: творчість Лесі Українки, творчість М. Волинського, опера «Одержима», міф, міфологія.

Постановка проблеми. До 150-річчя з дня народження Лесі Українки готуються нові творчі проекти, у яких відкидаються стереотипи сприйняття її творів, здійснюються дослідження її багатогранної культурної діяльності. Останнім часом її доробок розглядають не тільки у зв'язку з неоромантичними і постмодерними теоріями чи з її феміністичними інтенціями. Дослідницькі парадигми додають значення Л. Косач в історичному євроінтеграційному процесі, а художні тексти осягаються за естетичними категоріями.

Текст «Одержимої» треба розглядати як багаторівневий конструкт, своєрідний «міф у міфі», у складі якого є біблійний сюжет, як джерело християнського віровчення;

міфологічна героїня-Міріам, трагічний бунт якої пов'язаний «з набагато древнішими пластами культурної пам'яті людства»¹. «Магабгарати» і «Бгагавадгіти»; міф про саму Лесю Українку та її життя; образ-ототожнення Леся-Міріам, з алегоричною детермінацією на екзистенційну буттевість авторки поеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Творчість Лесі Українки у наукових дослідженнях розглядається у поєднанні народного, міфологічного світовідчуття, інтелектуального європейського світобачення і сучасного філософського осмислення (В. Агеєва, А. Бичко, В. Гуменюк, О. Забужко, Н. Зборовська, Р. Кухар, Л. Скупейко, Г. Левченко, Ю. Левчук, В. Плитка). На драматичній поемі «Одержима» як стрижневому творі у житті та творчості авторки наголошують В. Гуменюк, І. Дзюба, Л. Демська-Будзуляк, О. Забужко, О. Кузьма, Г. Левченко, Л. Скупейко та ін.

Якщо художня спадщина Лесі Українки привертає увагу багатьох літературознавців, то втілення її поетичного слова в музичному мистецтві, відображення її «мелодій пісень» у вокальних мелодіях і музично-сценічних творах розглядається вкрай зрідка (останні публікації І. Щукіна, С. Кочерги, Н. Цейко, Ю. Чекана, Б. Степанишина, Л. Міщенко та ін.).

Мета дослідження — виявити ракурс «міфологічного» у драматичній поемі «Одержима» Лесі Українки та однойменній опері М. Волинського.

Виклад основного матеріалу. «Одержимою» розпочинається цикл драматичних поем Лесі Українки, у яких формується її «філософія життя», висловлюються ідеї християнської віри, агіографічні ідеї наслідування Христа та апостольства². У центрі біблійних колізій перебуває Міріам,

¹ Забужко О. Notre Dame d'Ukraine. Українка в контексті міфології. Київ : Факт, 2007. С. 85.

² У подальшому, вона звертається до цієї проблематики в поемах: «На полі крові», «Руфіні і Прісцилли», «Кассандри», «Йоганні, жінці Хусовій» та ін.

одержима духом жінка, яка заради ідеалів принесла Месії свою любов і відданість, свою душу, своє життя. Власне, на цьому єдиному персонажі зосереджено дію твору¹. Унаслідок творчої реконструкції елементів міфологічної образності в художній формі, епічний шлях героїні-Міріам трактується як екзистенційний самовияв авторки у створенні сакральної моделі поведінки, якої Леся Українка дотримується в майбутньому.

Драматургія композиційно побудована на паралельному розвитку трьох міжкрівневих конфліктів: міжособовому (Міріам — Месія); внутрішньоособовому (моральному самоконфлікту головної героїні); між особою та групою (Міріам — юрба)², де останній стає у творі кульмінаційним. Поєднання в сюжеті поеми драматичної колізії, ліричної складової, пафосності та глибини порушених питань буття зумовлює звернення львів'янина Мирослава Волинського до «Одержимої» як основи оперної вистави. Композитор наголошує на пріоритетності ідеї Лесі Українки в музично-театральній постановці³, повністю зберігаючи текст авторки.

«Одержима» стає другою оперою в доробку М. Волинського⁴ та, за словами композитора, продовжує традиції Р. Вагнера. Утілюються основні принципові моменти вагнерівської драми, а саме: міфологічна основа сюжетної фабули, ідея жертвності в ім'я високої мети, наскрізна драматургія, лейтмотивна система. У композиційному відношенні опера являє собою двоактну структуру (по дві картини в кожній дії).

¹ Драматично-суперечливий образ Міріам висвітлено переважно в монологічній формі мовлення, а діалоги головної героїні з Месією, Йоганною, Старим галеліянином якнайбільше характеризують її загострену внутрішню амбівалентну боротьбу.

² Образ юрби присутній вже у перших монологіях Міріам.

³ Так само Волинський не користується лібрето в операх «Лісова пісня» та «Амар-пророк» за прозою Винниченка, залишаючи авторський текст та його ідею без драматургічних та інтерпретаційних змін.

⁴ Опера «Одержима» написана М. Волинським 1989 року, а опера «Лісова пісня» за Лесею Українкою — 1988 року.

Музичне «мовлення» оркестру (повний подвійний склад) максимально відтворює неодномірність духовного простору героїні: від одержимої християнської покірності до «войовничої активності» (Д. Донцов) та одержимості духом бунтарства. Зміни її емоційного внутрішнього стану чутливо відображаються в оркестровці та інтервальному наповненні лейтмотиву одержимості, який стає головною музичною характеристикою Міріам. Саме ця лейттема відкриває оперу, багато разів проводиться в оркестровому виконанні та готує подальшу сценічну дію¹.

Прагненням композитора якнайглибше показати внутрішній світ Міріам зумовлено вибір саме меццо-сопранового регістру з його широкими тембральними можливостями. Музично поетизована експресивна партія головної героїні постійно змінюється: у речитативних розділах, де багато риторичних запитань та окличних інтонацій, вокальна лінія завжди насичена стрибками на великі інтервали (частіше низхідними); аріозні епізоди сповнені ліризму та щирих почуттів; кульмінаційно насичені драматичні моменти розкривають увесь меццо-сопрановий потенціал в апофеозі «могутньої любові і ненависті»².

Тембри оркестрових інструментів колористично доповнюють загальну атмосферу і настроєвий простір драми: мелодійно «змальовується» віолончельною темою далекий берег озера Гадаринського у першій картині; тембр фагота зображує тугу Міріам у другій картині; скорботні інтонації зітхання по черзі в усіх оркестрових партіях доповнені музично-риторичними фігурами хреста і розп'яття (за символікою Й. С. Баха) у третій картині.

Чутливе оркестрове балансування твору підпорядковується ідеї в амбівалентному розвитку: концентрацію на людській самотності Міріам (наприклад, у другій картині в

¹ Ідея трактування симфонічних вступів в опері «Одержима», які готують подальшу сценічну дію, також йде від Р. Вагнера.

² Драй-Хмара М. Леся Українка. Життя і творчість. Літературно-наукова спадщина. Київ : Наук. думка, 2002. С. 47.

Гетсиманському саду головна героїня постає як «жінка-тінь»), композитор підкреслює відсутністю інструментального звучання або мінімальної підтримки голосу оркестровим супроводом.

Осмилення стилістичних особливостей опери М. Волинського «Одержима» дають змогу охарактеризувати музику композитора як драматичну, сповнену соковитим оркестровими барвами, водночас проникливо-ліричну, романтично-окрилену. Лейтмотивність, репризно-тематична арочність, образна конкретність і змістовність, символічна картинність є головними ознаками симфонічного мислення автора опери, який наважився поєднати «апокрифічне євангеліє» Лесі Українки (О. Забужко) та європейські оперні традиції на сучасному національному композиторському тлі.

Висновки. У загальнокультурній площині міфопоетичний обшир завжди є тим священним простором, де концептуалізуються авторські ідеали, формулюються світоглядні детермінанти. Певна історична відстань створює для будь-якого автора перспективу в огляданні цих вічних людських цінностей як углиб віків так й на майбутнє.

Міфологічне мислення Лесі Українки, що прушує питання духовності та людяності, повернення справжніх цінностей і втраченої гармонії в нашому житті сьогодні є справжньою ниткою Аріадни, що вказує шлях до відродження національного самоусвідомлення українців й осмилення унікальної та неповторної «самості» кожного людського буття та допомагає знайти істину у складному лабіринті історії.

Список використаної літератури

1. Агеєва В. П. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації. 2-е вид., стереотип. Київ : Либідь, 2001. 262 с.
2. Бичко А. К. Леся Українка: світоглядно-філософський погляд. Київ : Український центр духовної культури, 2000. 176 с.

3. Гозенпуд А. Поетичний театр. Київ : Мистецтво, 1947. 302 с.

4. Драй-Хмара М. Леся Українка. Життя і творчість. Літературно-наукова спадщина. Київ : Наук. думка, 2002. С. 35–151.

5. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine. Українка в контексті міфологій. Київ : Факт, 2007. 638 с.

6. Левченко Г. Міф проти історії: семіосфера лірики Лесі Українки : монографія. Київ: Академвидав, 2013. 332 с.

7. Левчук Ю. Жанрова система творчості Лесі Українки (когнитивний аспект) : дис. ... канд. філологічних наук : 10.01.06 Теорія літератури / Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 219 с.